

Тема 7 Податкові ризики у заходах податкового планування

План

1. Сутність та методи оцінки ризиків
2. Класифікація ризиків

1. Податкове планування супроводжується підвищеними ризиками, у зв'язку з чим особливу увагу необхідно приділити заходам щодо їх мінімізації. Але, незважаючи на те, що в літературі з оптимізації оподаткування часто використовуються "ризикова" термінологія, переважно, йдеться про визначення ризиків, які супроводжують конкретну ситуацію.

Практики прагнуть знайти який-небудь "універсальний" метод оцінки ризиків в податковому плануванні. Проте, на жаль, такого методу на даний момент не існує, і навряд чи він з'явиться в найближчому майбутньому. Річ у тому, що з описаних в науковій літературі методів оцінки ризиків в "чистому вигляді" до податкового планування можна застосувати тільки метод експертних оцінок, який ґрунтується на суб'єктивному судженні експертів.

Можна погодитися з думкою фахівців у сфері податкової ризикології стосовно того, що більшість податкових ризиків не піддається оцінці і виміру. Наприклад, податковий ризик фіскального підходу не піддається статистичній оцінці із-за великої неоднорідності спірних ситуацій, які виникають на підприємствах. Тому навіть питома вага виграних платниками судових справ проти податкових органів в загальному об'ємі таких справ не дає можливість визначити вірогідність виграшу платником судової справи в конкретному випадку

Тематика ризикології є однією з найскладніших і неоднозначних, про що свідчить навіть те, що на даний момент існує більше 300 визначень терміну "ризик". Зокрема, існує дві теорії ризику: класична, представниками якої є Дж. Міль і І. Сеньйор, і неокласична, прибічниками якої виступають А. Маршал, А. Пігу, Дж. Кейнс.

Стосовно податкового планування більш Класична теорія розглядає ризик як вірогідність отримання збитків і витрат від обраного рішення і стратегії діяльності, а неокласична - як вірогідність відхилення від поставлених цілей.

виправданим є підхід класичної теорії до визначення ризику, оскільки в неокласичній теорії ризик пов'язується і з діяльністю, в якій спостерігається можливість збільшення прибутку порівняно з прогнозною величиною. В той же час навряд чи коректно говорити про ризик в ситуації можливого додаткового отримання прибутку без яких-небудь негативних наслідків. Підходи класичної і неокласичної теорії до визначення терміну "ризик" розрізняються і в питаннях ототожнення понять вірогідності і невизначеності.

Так, економісти класичної школи дотримуються думки про тотожність понять "ризик" і "невизначеність", а представники неокласичної школи їх розділяють. Згідно теорії Ф. Найта ризик виступає результатом будь-якої діяльності, яку можна виміряти за допомогою методів теорії вірогідності і закону великих чисел. У разі неможливості подібних розрахунків результат діяльності є невизначеністю.

В той же час в практичній діяльності наявність ризиків, як правило, не ставиться в залежність від можливості підрахунку вірогідності їх виникнення. Нерідко зустрічаються ситуації, пов'язані з ризиком, за яких визначити вірогідність настання того або іншого наслідку неможливо.

Стосовно податкового планування як ілюстрацію можна привести ситуацію, коли існує можливість появи закону, що збільшує ставку оподаткування, але підрахувати вірогідність його появи неможливо. У цій ситуації некоректно стверджувати, що у платників виникає не ризик, а з ситуація невизначеності, оскільки це значно звужує сферу його визначення.

Основні методи управління ризиком:

1. Ухилення від ризику: відмова від операцій, пов'язаних з ризиком.
2. Управління ризиком: своєчасне виявлення процесів, які можуть привести до можливої втрати.
3. Поглинання ризику: визнання витрат і їх пряме або непряме фінансування за рахунок внутрішніх або зовнішніх джерел.
4. Передача ризику іншій особі.
5. Розподіл ризику між контрагентами: часткова передача ризику контрагентові.

Методи оцінки ризику:

1. Експертний: кваліфікація особи визначає міру ризику.
2. Економіко-статистичні: коли є великий об'єм статистичної інформації.
3. Розрахунково-аналітичні, на основі внутрішньої інформації підприємства.
4. Аналогові методи: за окремими операціями порівняно з аналогічними.

Стосовно методики управління податковими ризиками заслуговує на увагу підхід, відповідно до якого така методика включає наступні дії:

- 1) планування управління ризиками;
- 2) збір інформації щодо ризиків;
- 3) ідентифікацію ризику;
- 4) аналіз впливу ризику, його оцінку і ранжирування;
- 5) встановлення індикаторів ризиків і планування реагування на реалізацію ризику;
- 6) вибір методу впливу на ризик і дії на нього;
- 7) повторне оцінювання ризиків, за якими індикатори показують критичні значення і повторне зіставлення оцінок цих податкових ризиків з їх індикаторами;
- 8) моніторинг і аналіз стану управління ризиком.

Ризики в податковому плануванні можна визначити як можливість виникнення небажаних для суб'єкта податкових правовідносин наслідків у вигляді понесення фінансових й інших втрат, пов'язаних з впровадженням заходів податкового планування, які обумовлені негативними відхиленнями від прогнозованих станів в майбутньому.

Окрім фінансових трат до втрат в податковому плануванні можна віднести нефінансові втрати, зокрема: посилення податкового контролю, спричинення шкоди діловій репутації, обмеження права розпорядження майном, карне переслідування і тому подібне

2. Існує декілька підходів до класифікації ризиків в податковому плануванні, на думку автора, доцільно їх розділити таким чином (рис. 1):

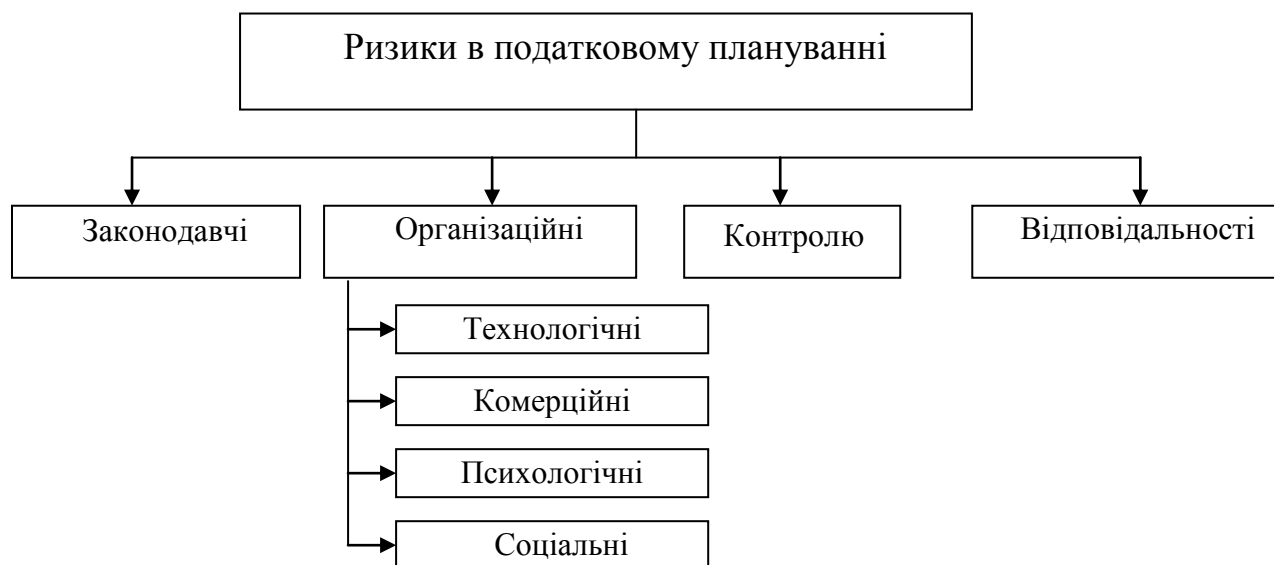


Рис. 1. Ризики в податковому плануванні

Законодавчі ризики обумовлені можливістю зміни законодавчих і інших нормативних актів, які регулюють порядок оподаткування операцій (наприклад, зміни умов надання податкових пільг, ставок оподаткування і т.п.).

На сучасному етапі українське податкове законодавство відрізняється крайньою нестабільністю. Тому для цілей мінімізації негативних наслідків змін законодавчих актів, окрім основного варіанту оптимізації необхідно використовувати резервні варіанти, які можуть бути застосовані у разі зміни законодавства, що відноситься до основного варіанту. Необхідність використання резервних варіантів зростає у міру посилення нестабільності законодавства.

Крім того в українському законодавстві є ряд норм, що суперечать між собою, що фактично визнано і на нормативному рівні. Так, в пп. 4.1.4 Податкового кодексу України закладено принцип презумпції правомірності рішень платника податків у разі, якщо норма закону або іншого нормативно-правового акту, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів або різних нормативно-правових актів допускають неоднозначне (множинне) трактування прав і обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення як на користь платника податків, так і контролюючого органу.

За наявності неоднозначності правил оподаткування в конкретній ситуації платник має право скористатися нормами ст. 52 Податкового кодексу України стосовно надання письмових індивідуальних податкових консультацій.

При цьому необхідно врахувати, що звільняють від відповідальності платника податків тільки письмові індивідуальні податкові консультації

(адресовані йому особисто) і узагальнюючі податкові консультації. Стосовно відповідальності слід звернути увагу на те, що під нею в ст. 111 Податкового кодексу України розуміється фінансова (штрафні санкції і/або пеня), адміністративна і карна відповідальність. В той же час отримання індивідуальної або узагальнюючої податкової консультації не звільняє від сплати податкового зобов'язання.

Платник податків може оскаржити до суду як правовий акт індивідуальної дії податкову консультацію контролюючого органу, викладену в письмовій або електронній формі, яка, на його думку, суперечить нормам або змісту відповідного податку або збору (п. 53.3 Податкового кодексу України).

Тим часом не завжди такі звернення дозволяють виключити ситуацію невизначеності, оскільки нерідко контролюючі органи надають формальні відповіді, які не вносять ясності до порядку оподаткування проблемної операції.

В цілому ж за наявності протиріччя між законодавчими актами і позицією податкових органів, необхідно проаналізувати, чи вигідна платнику податків позиція останніх. Якщо вона вигідна, то можна їй слідувати.

У зворотній ситуації має сенс розглянути позицію судових органів з цього питання. Якщо позиція судових і податкових органів співпадає, то має сенс відмовитися від небезпечного варіанту оподаткування. За наявності суперечливої судової практики або її відсутності можна говорити про ситуацію невизначеності, яка супроводжується підвищеною ризиковістю, оскільки позиція судових органів нестабільна і важко прогнозована, а правила судового прецеденту в Україні не діють.

При виникненні конфліктної ситуації з контролюючими органами, що підлягає судовому розгляду, має сенс отримати правову експертизу у незалежних фахівців, оскільки як свідчить судова практика, суди переважно, погоджуються з висновками експертів.

Організаційні ризики в податковому плануванні обумовлені можливими організаційними складнощами реалізації заходів податкового планування.

Ці ризики є складними і включають різні види ризиків, які відрізняються причинами, сферою прояву, зокрема, технологічні, комерційні, психологічні, соціальні та ін.

Технологічні ризики обумовлені можливими складнощами технологічної реалізації заходів податкового планування.

Наприклад, підприємство може не мати в розпорядженні достатніх ресурсів для реєстрації сателіта в офшорній зоні або не мати можливості зареєструвати підприємство-інвалідів та ін.

Мінімізувати такі ризики можливо шляхом проведення всебічного аналізу ресурсної, кадрової і іншої бази підприємства з метою розширення складу інформації, що відноситься до заходів податкового планування.

Комерційні ризики пов'язані з можливістю виникнення конфліктних ситуацій з контрагентами з приводу неузгодженого переведення на них податкових зобов'язань.

Для мінімізації цих ризиків необхідно заздалегідь погоджувати усі плановані заходи щодо податкового планування з контрагентами, інтереси яких вони зачіпають.

Наприклад, якщо підприємство бажає з метою відстрочення платежів з ПДВ перерахувати в останніх числах місяця передоплату контрагенту-платнику ПДВ, то для уникнення конфліктної ситуації, йому необхідно погоджувати такі дії з контрагентом.

Психологічні ризики в податковому плануванні обумовлені психологічним відношенням осіб до заходів податкового планування.

Так, зважаючи на те, що заходи щодо податкового планування асоціюються у контролюючих органів з ухиленням від сплати податків, існує вірогідність відмови осіб-виконавців від їх проведення.

Наприклад, головний бухгалтер може відмовитися відображати у складі витрат послуги з маркетингового дослідження, проведеного приватним підприємцем-платником єдиного податку.

Ці ризики можливо мінімізувати, зокрема, шляхом надання обґрунтованих роз'яснень з посиланнями на норми чинного законодавства, роз'яснення контролюючих органів, судову практику з питань податкового планування особам, що беруть участь в заходах податкового планування.

Соціальні ризики в податковому плануванні пов'язані з можливістю виникнення конфліктних ситуацій з працівниками підприємства внаслідок проведення заходів податкового планування.

При виникненні ситуацій, що супроводжуються соціальними ризиками з метою їх мінімізації необхідно продумати дії з додаткової соціальної підтримки працівників, наприклад, сплати частини внесків за співробітників до недержавних пенсійних фондів.

Ризики контролю в податковому плануванні обумовлені можливістю привертання підвищеної уваги контролюючих органів в результаті заходів податкового планування.

Підвищена увага контролюючих органів, зокрема може полягати в проведенні додаткових перевірочних дій за результатами діяльності підприємства, що використовує політику податкового планування.

Увага контролюючих органів може бути також обумовлена використанням в податковому плануванні прозорих схем оптимізації, з яких можна побачити, що основною спрямованістю угоди виступала оптимізація податкових платежів. В цьому випадку можливі спроби одностороннього трактування податківцями деяких норм законодавства з метою перешкоди застосуванню таких схем, зокрема, можливе використання судової процедури визнання їх незаконними або адміністративного тиску для створення перешкод платнику в сфері дозвільної системи держави. При цьому відносно конкретного платника незаконними можуть бути визнані і податкові схеми, що мають масове використання, тоді як стосовно інших платників їх використання продовжуватиме визнаватися законним способом оптимізації. Прикладом таких випадків є кримінальна справа, відкрита відносно керівництва банку "Слов'янський" в Україні, справа М. Ходорковського в Російській Федерації.

Крім того можливе внесення змін до законодавства з метою створення перешкод для застосування прозорих податкових схем.

Прозорість схеми визначається, як правило, кількістю осіб, задіяних в цій схемі, територіальними межами схеми, мірою дроблення фінансово-товарних потоків схеми.

У зв'язку з цим для цілей мінімізації негативних наслідків можна стверджувати, що чим більше осіб і вище ступінь дроблення потоків, тим менш прозорою і ризиковою є схема. Можна також зробити висновок, що міжнародні податкові схеми менш прозорі, чим внутрішньодержавні.

Ризики відповідальності обумовлені можливістю застосування фінасової, адміністративної та карної відповідальності до осіб, що беруть участь в заходах податкового планування.

Ці ризики слідують з ризиків контролю, і з метою їх мінімізації, по-перше, необхідно всебічно проаналізувати інформаційну законодавчу базу, що відноситься до застосування податкової схеми, по-друге, постійно підвищувати кваліфікацію персоналу і ефективність заходів внутрішнього контролю з метою виявлення можливих помилок.